

PÁRISI LEVÉL.

Páris, május 1884.

(Néhány szó a praedestinatio felett folytatott vitáról. A vallási társulatok évi közgyűlései. Lelkészi gyűlések.)

Szerkesztő úr!

Mindenekelőtt megakarok felelni kívánságának az által, hogy rövid felvilágosítást irok ahoz a vitához, a mely a theologiai társaság február havi ülésében folyt. Ha, miként rendesen, nem bocsátokozom hosszú részletekbe, azért teszem, mert az annyira messze vinnem, hogy nem lenne hely egyebekről beszélnem.

A Van Goens felolvasásának feladata volt, megmutatni, hogy a praedestinatio megvan Szent Pálnál; a mit nem is lehet vitatni; és hogy ez a praedestinatio absolut. Ebben kétféle ellenmondóra talált, az orthodoxokra, például Godet úrra és a szabadelvűekre, a milyen például Othamare ur, kik közül mindenik minden módon arra törekedett, hogy Szent Pál eszméje értelmét gyengítsék az által, hogy kisebbsíték a végett, hogy az emberi szabadság megmentése sikerüljön, melyről azt hitték, hogy veszélyeztetve van. Van Goens, szerénstem, győzelmesen megczáfolta a Szent Pál-féle praedestinatio csökkentésének párthiveit. Azonban itt nem a magam gondolatait kell kifejeznem; csak azt a vitát akarom előadni, mely az előadás után következett. De ez a vita sajátlag csak a bírálati theologia és az exegesis által a Szent-Pál irataiban levő absoluta praedestinatio ellen vagy mellett felhozott okoknak a visszhangja volt. Kölcsönös megjegyzések hosszas kicserélése után Sabatier tanár ur, a ki ez egyben kétségkívül primus inter pares, szólalt meg, és szerintem a legérdekesebb volt. Ezért csak az ő okoskodását adom elé, saját kifejezéseit használván.¹⁾

Nézetem szerint a praedestinatio dogmája a kegyesség tapasztalataiban gyökeredzik; önként keletkezik a kegyességből. Ebből a szempontból kell kiindulnunk, ha megakarjuk érteni Szent-Pálnak e tárgyról való eszméjét. Szent-Pál nem volt német theologus, hogy rendszert csináljon a rendszer és elvont elméletek iránt való szeretetből. Eszméi életének hiv másolatai. És mi volt az ő lite? Az Isten felségének, vagy inkább kegyelmének folytonos tapasztalása.

¹⁾ Kérésemre Sabatier ur sziveskedett beszédének lényegét nekem elmondani.

Erőszakos megtérése, apostoloskodása, az a kegyes szokása, hogy mindenben Isten akaratát ismerte fel; saját semmiségének érzete, ezeket fejezte ki határozatosan leveleiben, mert hathatósan érzette.

Ez a vallásos tapasztalat nemcsak az övé, lényeges és állandó az minden kegyességben, minden vallásban. A vallás alapjában imádás. Az imádás Isten felsége előtt való leborulásban áll. Az ó-testamentum egészen tele van evel az érzéssel. A praedestinatioval vannak teli a próféták könyvei. Izrael történelme egészen e szempontból van előadva. Sehol sem tűnik ki inkább, mint Jézus tanításában, mert senki sem érzette és ismerte el inkább az atya jóakarátát (εὐδοξία). Ha kirívó igazságtalanság áldozata vagyok, s ez igazságtalanság az én felebarátom bűne, elviselem s ezt mondom: hogy Istennek irántam való akarata. Az emberi felelőség a történelem színe, a praedestinatio a visszája, az eseményeket az Isten, az örökkévalóság és az abszolút szempontjából kellett nézni.

Pálnál kettőt találunk: az erkölcsi élet tapasztalatait, a mi kérdésessé teszi a szabadságot és felelőséget, s a vallásos hit tapasztalatait, a mi ösztönszerűleg mindent Istenre visz vissza, mint eredeti okra, számba sem vevén a másodkokat; de ez nem azt teszi, mintha ezeket tagadná. Hathatósan érezvén e két érzelmet (az erkölcsit meg vallásit) Pál erőlyesen kifejezi az erkölcsi felelőséget és hivatkozik a szabadságra, másfelől mindent alárendel Istennek, és mindenben elismeri Isten akaratát, a melynek utai végére mehetetlenek. Mivel nem volt szakszerű theoretikus, az az, nem járt abba, hogy kikerekített, hézagosság nélkül való elméletet alkosson, soha sem aggódott azon, hogy ezt az erkölcsi- és ezt a vallásos érzést összeegyeztesse. Meg lehet, nagyon megijedett volna, ha valaki azt mondja neki, hogy ebben problema és ellenmondás van. És éppen ezért van, hogy azok, a kik Pál gondolkozás módjában e két eszme összeegyeztetését keresik, nem találják meg, soha sem is fogják megtalálni, mert nincs meg abban.

Végül Sabatier ur ezt mondotta: „Magamat illetőleg én a praedestinatio vallója vagyok, a mennyiben keresztény és kegyes vagyok. Én vallom a praedestinatiót valahányszor adorálok, és ha a racionalizmus ezt nem igen érti meg, onnan van, mert nem igen adorál. De egyszersmind szabadnak és felelősnek érzem magam, valahányszor magam el kell határoznom és cselekednem kell. Praedestinatio nélkül nincs kegyesség, szabadság nélkül nincs moral. Nem az a kérdés tehát, hogy az egyiket a másikkal csökkentjük s ez által mind

a kettőt meggyengítsük. Két oly dolog, melyek nem fekszenek egy téren s következőleg nem érintik egymást. Ennek bizonyítéka, hogy a gyakorlatban a szabadságot és az erkölcsi életet semmi sem istápolja inkább, mint az isteni kegyelem érzete és az isteni praedestinatio; és semmi sem tanusítja inkább az isteni hivatást, mint az emberi szabadság erélyes elhatározása. És éppen ezért követelem én a kegyesség nevében az absoluta praedestinatioiban való hitet, és erkölcsi életem nevében az én teljes felelősségem fentartását.“¹⁾

Ez lényegében a Van Goens ur előadására következett vita hitteles tartalma. Sabatier ur egyéni felfogásáról, a morálról való modern felfogásunk szempontjából ítéletet mondani mellőzvé, azt hiszem, hogy a Szent-Pál gondolatát hűen ismertette meg velünk. Magam is, midőn rendszeres theologiai és a tisztán exegetikai munkákat olvastam, többször gondoltam, hogy az illetők nem értették meg az apostol álláspontját, és hogy némileg modernt csináltak belőle, azaz oly embert, kinek előre megállított rendszere van. A mi teljes ellentéte a valónak. Annyi bizonyos, hogy a szabadság és praedestinatio kibékítésének problémájával soha sem bajlódott. Ez a problema egészen modern; s nem tudják hogy a hasonlíthatlanul számos kötetek ellenére, a melyeket elé idézett, megfejtése fel van-e már találva!

— A reformált és lutheranus protestans egyházak különböző társulatai, mint mindég, most is bezárták már évi gyűléseik cyklusát. Ezek a gyűlések aprilis 24-én kezdődtek, s május 8-án végződtek. Mivel összesen vagy huszan vannak, nem czélom, hogy mindenikről beszéljek önnek, különben is csak egy néhányban vettem részt, még azokat sem említem mind fel, a melyekben részt vettem, mert vannak olyanok is, a melyek ön előtt épen nem érdekesek.

Kétségkívül legjelentékenyebb volt a franczia protestans történelmi társulaté; e társaságról a mult évben hosszasan beszéltem önnek. Elnöke Schickler báró ur igen feltűnő jelentést olvasott fel; a melyben mindenek felett azokat az idéten vádakát

¹⁾ Pál apostol praedestinatiojának a Sabatier tanár ur által adott értelmezését és magának Sabatier tanárnak a hitét, ha megengedjük is, mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy az így értelmezett praedestinatio nem egy a valóval, melyet Calvin állított fel e tételben: „Praedestinationem vocamus aeternum Dei decretum, quo apud se constitutum habuit, quid de unoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes: sed aliis vita aeterna, aliis damnatio aeterna praeordinatur. Itaque prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam, vel ad mortem praedestinatum dicimus“ Calvin Instit. lib. III. c. 21. n. 5. p. 337. — s mely ellen minden kor racionalistái szerintünk méltán tiltakoztak és tiltakoznak. Szerk.

igyekezett megczáfolni, melyeket Coligny admiralis ellen támasztottak. Már azt hitte az ember, hogy ezek az esztelenségek örökre elnémultak, midőn az ultramontán sajtó a legutóbbi időkből újból felélesztette, abból az alkalomból, hogy emléket akarnak állítani a nagy huguenottának, a ki egyszermind nagy hazafi is volt. Ez azt mutatja, hogy a protestantizmussal ellenséges szenvedélyek még nem aludtak ki a mi köztársasági Franciaországunkban. Mindenesetre a társulat elnöke kötelességének ismerte, hogy Coligny mellett felhozza Szent-Simon, Bossuet, Montesquieu és annak a kiváló történelemírónak Mignetnek, kit Franciaország csak most vesztett el, éppen nem gyanus, összhangzó bizonyágtételeit. Mindnyájan meg-egyeznek abban, hogy az admiralisban ügyes politikust, hűséges tisztviselőt, feddhetetlen, mocsoktalan jellemű embert látnak. Miután Schickler ur a Coligny ellenségei hitelét eléggé méltóan elítélte, a társaság virágzó állapotát terjesztette elé és azt az érdeket, melyet nemcsak Franciaországban, de a külföldön is felkeltett. Ugyanis éppen a gyűlés napján az elnök egy vaskos kötetet kapott Hollandból a protestantizmusra vonatkozó azon ritka adatokból, melyek az Amsterdami könyvtárban vannak. Az elnök után Read ur a társaság egyik alapítója olvasott fel egy dolgozatot, a mely igen gazdag volt új adatokban, melyek a Rulhiers, kit XVI. Lajos kormánya aval bizott meg, hogy az 1787. évi edictumot igazolja, és Rabout St. Etien képviselő közti viszonyra vonatkoznak. A képviselő fia volt Rabout papnak s maga is pap volt. A levelek, melyeket Read úr felolvasott, eddig teljesen ismeretlenek voltak, és egészen új világosságot vetettek az ugynevezett 1878. évi türelmi rendelet kibocsátása alkalmával felmerült körülményekre. Egészben véve ez a gyűlés nagyon érdekes volt s a népes gyülekezet, mely az oratoir-utczai nagy templomot egészen megtöltötte, mindvégig lankadatlan figyelemmel kísérte.

Ebben a templomban tartotta ülését a „Párisi bibliai társaság“, mely 1818-ban alakult és a mely vallásos társulataink közt a legrégebb. Létezése első 10—20 éveiben számos fiók bibliai társulatai voltak a protestáns egyházakban Franciaország különböző vidékein. Később ezek mind megszűntek s a biblia terjesztésének munkáját az anyatársaság kezeiben hagyták, mely mindig Párisban székel. Ez a társaság kezdette meg újra néhány évvel ezelőtt a biblia újabb fordításának a protestáns közönség közt való terjesztését; addig arra szorítkozott, hogy a régebb fordításokat terjeszsze. Az új fordítás alkalmával meghasonlás történt a bizottmányban, és azok, a kik az újabb fordítások terjesztését ellenezték, új társaságot ala-

pitottak „Franciaországi bibliai társulat” czimmel, a mely arra akart szoritkozni, hogy a régibb fordításokat terjeszse, fentartván, hogy azok ki fognak javittatni, ha az egyház kívánja. Bár sajnáljuk e meghasonlást, el kell ismernünk, hogy ez a két társaság nagyon sokat tett a szent könyv példányainak a protestans népesség közt való elterjedésére ajándékozásai és eladásai által. Különben az új társaság csak rövid ideig maradt meg hivségezen első határozatához, hogy csak régibb fordításokat terjeszt. Kénytelen volt engedni a közönség hatásának, a mely érthetőbb és francziásabb fordításokat követelt, mint a minők a régi Ostervald és szószerénti Martin félek voltak.

A két társaság helyzete ha nem is fényes, de kielégítő. Az utolsó gyűlésen felolvasott jelentés észrevehető javulást tüntet fel a társulat pénzviszonyaiban, melyben a múlt évben nagy deficit volt. A jelentés felolvasása után a bizottmány egyik tagja, a ki tanár a párisi jogi facultáson, igen emelkedett nézeteket fejtegetett oly közös állásponton, a melyen az orthodoxok és szabadelvűek kibékülhetnének: értette a gyakorlati életet. Én úgy vélem, hogy a szónok, ki kitünő gondolkodásu ember, illusiókat alkotott magának; azonban nézetei előadásában kiválóan érdekes volt az a rövid, világos és részrehajlatlan szemle, melyet az inspiratió eszméjének az orthodoxok között negyven évi történelméről tartott. Kimutatta, miszerint annak ellenére, hogy 1848-ban még egészen el voltak telve a szent iratok absolut teljes és betűszerinti inspiratiójával, oda jutottak, hogy a Gaussen Theopneusticájában előadott elméletet, mely az orthodoxok között hosszas ideig egyedül uralkodott, ma már elutasítják. Bizonyítékul több idézetet olvasott fel egy dolgozatból, a melyet e tárgyról a múlt évben az orthodox conferentiákon egy pap olvasott fel. Általában a szónok megmutatta, a mi egyébaránt nem volt nehéz, de nem is hasztalan, hogy az orthodoxok ma úgy gondolkoznak, mint azok a heretikusok, a kiket ezelőtt 20 esztendővel excommunicáltak. Nem hiszem, hogy ezt a bizonyítást elégséges oknak tartsák arra, hogy velünk kezet szorítsanak.

Még csak a jótékony-egylet gyűléséről akarok önnek beszélni, mely a vallásos gyűlések sorozatát május 8-án bezárta Coquerel István ur elnöklete alatt; ezt a „Jótékony társaságot” a fájlalt ifj. Coquerel Athanasius vezetése alatt az ő tanítványai és hivei alapították. Kezdetben csak az volt a czélja, hogy a szegények közt természetben és pénzben segedelmet osszon, nem zárván ki a lelki és erkölcsi segedelmet, a melyet papok és világiak látogatások alkalmá-

val nyújthatnak. A társaság lassanként szépen kifejlődött; egymásután két árvaházat alapított, az egyiket leányok számára Belvillebe, a másikat fiuk számára St. Antoine külvárosba; mind a két intézet szépen virágozik és sokat nagyult különösen Coquerel Athanasius halála óta. Ugy látszik, hogy a tagok az által akartak nagyobb tiszteletet tanusítani az ő kedves emléke iránt, hogy jótékony törekvéseket megkettőztessék a szegények és kisdedek érdekében, a kikért áldozott életében. A fiúarvaház éppen ifj. Coquerel Athanasius nevét viseli. Legjobban és legszebben úgy tisztelhetjük meg halottaink emlékét, ha az emberszeretnek általok kezdett munkáit áldozatkészséggel és odaadással folytatjuk. A jelentés felolvasása után egy megragadó előadást hallgattunk meg a bizottmány egyik tagjától. — Gaufres urtól az amerikai jótékony társaságok szervezetéről. — Két nappal az előtt éppen ez a szónok egy igen örömet hallgatott felolvasást tartott Horace Mann-ról, az amerikai népnevelés teremtőjéről.

A különböző vallási társulatok gyűlésének korába esnek a papi conferentiák is, a melyek Párisban közel egy félszázad óta tartatnak. Az 1872 évi zsinat előtt ezek a conferentiák nagyon népesek és érdekesek voltak. A párisi papok mind, a vidékről pedig nagyon sok gyűlt össze dogmai nézetekre való különbség nélkül, hogy theologiai, történelmi, bírálati és egyházzervezeti kérdéseket vitassanak meg; és ezeknek a mindég komoly, kétségekívül néha inkább, vagy kevésbé nyugodt, de mindig tisztos vitáknak az a kettős hasznuk volt, hogy a kérdéseket tisztázták s az embereknek megtanították, hogy egymást megismerjék. Ezek akkori valójában közconferentiák voltak, mert minden pap megjelenhetett azokon. Miután a zsinat a beléphetést kötelező hitvallástól tette függővé, a szabadelvű papok visszavonultak és a gyűléseken csak kis számú orthodox pap jelenik meg, kik magok közt azért gyűlnek össze, hogy a megelőző évben napirendre tűzött valamely kérdéstről felolvasandó dolgozatot meghallgassanak. Az orthodox lapokban közlött jelentések nem mutatják, hogy ezek a gyűlések érdekesek volnának. Ezt nagyon könnyen is meg lehet érteni: nincs ellenzéki vita, tehát nincs élet, nincs érdek. De mikor valami idáig jut, közel van a halálhoz; úgy is látszik, hogy ezek az ugynevezett közconferentiák hanyatlóban vannak s minden lehetőség szerint előbb-utóbb megszűnnek.

Ezeken a reformatus papi conferentiákon kívül voltak még más papi konferentiák is; például a lutheranus egyházban. Ezek ez évben kiválóan érdekesek voltak. E szerencsés fordulatot egy újítás

idézte elő, mely a közeljövőben oly fontosságot szerezhethet azoknak, a milyen volt a papi conferentiáké a zsinat előtt. Az idén a lutheranusok conferentiájokra meghívtak minden papot, valamint a nemzeti, úgy a független egyházakból; a gyűlés nagyon népes is volt. De különösen az adott érdeket és életet ennek az összejövetelnek, hogy az így meghívott papok mindnyájan részt vehettek a napi rendben levő kérdések megvitatásában. E kérdések egyike éppen a praedestinatio Szent Pálnál volt. — A felolvasó Ménégóz ur, kiről utóbbi levelemben beszéltem, a közvélemény szerint a kérdést kitűnően tárgyalta, de feltűnőleg előre megállított álláspontból. Valójában nemcsak hogy a Calvinista-praedestinatiót, azt a praedestinatiót, a melyet rendesen abszolútnak neveznek, de még a relativ, a feltételes praedestinatiót sem találta meg abban. Ez előttem erőszakoskodás. Igen ügyes volt a szövegek megvitatásában, de nagy ügyessége, exegetikai tudománya mellett sem sikerült neki, hallgatói nagyobb részének véleménye szerint, nézetének alaposságát bebizonyítani. Valóban a praedestinatiót Szent Páltól elvitatni akarni, annyi, mint szemmel láthatót tagadni. És én abban a véleményben vagyok, hogy Calvin és tanítványai törvényesen fogadták el onnan. Minden esetre a vita, mely Ménégóz ur felolvasására keletkezett, igen élénk volt. Több ismeretes pap vett abban részt, kik közül csak Coquerel urat említem meg. Ez élesen megostromolta a felolvasó következtéseit, egészen másképpen magyarázván azokat a különböző szövegeket, melyeket Ménégóz idézett. Ő is megmutatta, hogy midőn Szent-Pál eszméit meg akarjuk vitatni: nem kell megijednünk attól való féltünkben, hogy az emberi szabadság kérdéssé válhatik; hiszen az apostol a kérdést nem így tette fel: fatalitás vagy szabadság. — Az így szövegezett dilemmát csak mi állítottuk fel. Meg kell említenem egy papot, a ki védelmébe vette a felolvasót, de nagyon szelidítte az ő felfogását oly módosításokat tevéen, hogy az már nem volt a felolvasó nézete.

Egészben véve, mindazoknak a vélekedése szerint a kik a május 2-án tartott lutheranus conferentián jelen voltak, ezek voltak az évben tartott minden papi gyűlések közt a legérdekesebbek. Üdvözölték a conferentiát rendező bizottmányt, hogy a más vallásuakat is meghívta és biztatták, hogy maradjon meg az úton, mely a jobbik.

Levelem már a szokásos hosszúságra nyult, — s még szerettem volna egy tárgyról beszélni, mely önt különösen érdekli, Munkácsy ur új képéről: „Krisztus a Kalvárián,” a mely most ki van téve s a mely igen méltán nagy sensatiót keltett. De ezt közelebbi levelemre hagyom.

CHARRUAUD.

A „MAGYAR ÁLLAM“ ÉS A „KERESZTÉNY MAGVETŐ.“

Miként jön a „Magyar Állam“ a „Keresztény Magvető“-vel öszszeköttetésbe? — csodálkozva kérdezhetik t. olvasóink. De úgy hiszszük, hogy a kérdést még jóformán fel sem tették, smár sejteni fogják, hogy ez öszszeköttetés nem valami barátságos. És csakugyan jól sejtik, mert a „Magyar Állam“ — t. i. a Lonkay ur lapja — a „Keresztény Magvető“-vel barátságos úton még nem találkozott. Ha ellenkező történnék, az lenne a világ nyolczadik csodája.

A dolog a jelen esetben ez:

A „Nemzet“ az ismert politikai nagy napilap f.évi. máj. 7-ki számában elébbi füzetünkben megjelent cikkemet szives figyelmére méltatva, arról „A darwinismus és az unitáriusok“ czim alatt a következőket írta: „A magyar unitáriusok Kolozsvárt megjelenő közlönyében, a „Keresztény Magvető“ legutóbbi füzetében a folyóirat egyik szerkesztője, Péterfi Dénes, figyelemreméltó fejtegetést közöl ily czim alatt: „Czélirányos darwinismus és az egyházak.“ Arról ír, hogy a Darwin-féle elméletnek, a természetből való fejléstannak az Isten eszméjével való egyezése nem foglalja magában egyszersmind az egyházak hitcikkelyeivel való összeférhetőséget. A többi közt ezeket írja: — s itt közölte cikkem bezáró sorait, *) melyekben saját egyházunkat illetőleg annak a meggyőződésnek adtam kifejezést, hogy a meddig a fejléstan az Isten eszméjét nem érinti, a hit más kérdéseiben kizáró törekvésre nem találand annál; s a melyekben jeleztem, hogyha valamely egyházban, az unitáriusban már is félreismerhetlenül észlelhetni oly irányú törekvést, mely a fejléstan alapgondolatai és a vallási eszmék közt valódi öszszhangot kíván létrehozni. Istennek természetfeletti működése, a csodákban való hit helyett a változhatatlan törvények szerint működés eszméje kezd a vallási tudatban előtérbe lépni; s a világban való belét (immanentia) gondolata mind mélyebb meggyőződéssé válik a lelkekben; s az Isten és ember közötti titokzatos viszony kimagyarázásában mind észszerűbb eszméket nyilvánít az előrehaladó gondolkozás.

*) L. „Ker. Magvető“ 1884. 2. füz. 78. l. az utolsó bekezdéstől végig.